

Egy kiállítás utóélete

A hivatalos kommuniké szerint a március 28-án Szabadkán megnyílt *Vajdasági Magyar Képtár (1830–1930)* azoknak a magyar nemzetiségű, illetve a magyar művészettörténethez jelentősen hozzájáruló művészeknek az alkotásait dolgozza fel és mutatja be, akik a mai Vajdaság területén születtek, alkottak, kiállítottak, illetve műveik ide kerültek...

Lélekemelő mindaz, ami a nemrég még Minerva Nyomda, illetve az egykori Dömötör Miksa-féle bérpalota szecessziós épületében látható. Annál inkább, mert szakszerűséget tükröz az anyag prezentálása, s az sem mellékes, hogy az eddig is ismert jelentős nevek mellett számos olyan alkotót „fedez fel” a képtár, akikről eddig alig tudtunk, és ezért további kutatásokra is készítheti a művelődéstörténészeket. Mindez nyilván annak is köszönhető, hogy a képtár – mint a tetszetős, százötven oldalnyi négyszínnyomású katalógusban is olvasható – „ügye a Magyar Nemzeti Tanács művelődési stratégiájának egyik fontos pontja, újrainyítása pedig Magyarország Kormányának a támogatásával jön létre”. Ebből az akár reprezentatívnak is nevezhető katalógusból derül ki, hogy a képtár 111 alkotó 396 alkotásának bemutatását tűzte ki célul.

E sorok írója egyike azoknak, akik annak idején látták az 1973. november végén nyílt, majd a következő év januárjáig tartó szabadkai kiállítást, amelynek címe a *Magyar képzőművészek alkotásai Vajdaságban 1830–1930* volt. A kiállítás szervezője és rendezője, valamint az akkori katalógus szövegeinek szerzője Bela Duranci művészettörténész volt. Helyszínül pedig a régi szabadkai városházán levő Városi Múzeum első emeleti helyiségei szolgáltak. Az egykori kétnyelvű katalógus magyar előszavában (a katalógus szövegeinek fordítója ifj. Lévay Endre művészettörténész, építész volt – B. Gy. megj.) ezt olvastuk: „Ezzel a kiállítással, amely a Városi Múzeum

művészeti osztályának 1965 óta folytatott tevékenységének eredményeként és a Tartományi Művelődési Közösség anyagi támogatásának köszönhetően jött létre, megnyílik a Vajdasági Magyar Képzőművészek Képtára... A képtár azoknak a magyar nemzetiségű művészeknek az alkotásait kutatja, gyűjti, dolgozza fel és állítja ki, akik Vajdaságban születtek vagy alkottak 1930-ig... Bár majdnem mindig megkésve, de Vajdaságban is születtek [...] az alkotás szerencsésebb pillanataiban gazdag fantáziával telített, a hazai szépművészek itt kiérlelt emlékművei.”

Mielőtt Duranci rátért volna a tanulmányt szakmailag indító, a XIX. század második felének a biedermeier művészete itteni elemzésére, egy mondattal igyekezett adózni az akkori politikai pillanatnak is, mondván: „...ma, a nemzeti egyenjogúság légkörében, s ebben a soknemzetiségű környezetben minden nemzet és nemzetiség kulturális örökségének megbecsülése idején alapos, körültekintéssel és gondossággal fordulunk a múlt műértékeinek felmérése felé”.

Nos, a kiállítás 1973. november 27-én meg is nyílt. De meglepő módon a megnyitót is csak kurta, vidéki oldalon közölt sajtóhírek előzték meg, jelentőségét is minimalizálva azzal, hogy ez az esemény beágyazódott, mintegy mellékesen, a Városi Múzeum 25. évfordulójának ünnepségi kereteibe. Akár művelődésszociológiai szempontból sem árt idézni a *Magyar Szó* szabadkai oldalának a megnyitó napján közölt apró betűs híret, amely szerint: „A szabadkai Városi Múzeum ma ünnepli fennállásának 25. évfordulóját. Gazdag ünnepi műsort tartanak. A múzeumi tanács ülését ma délután nyitja meg Székely Tibor igazgató, a Kultúra Székházának nagytermében. Utána dr. Fabijan Skenderović, a képviselő-testület alelnöke mond beszédet, majd díszokleveleket adnak át a múzeum munkásainak, a szabadkai harmonika trió előadja Brahms ötödik és hetedik magyar táncát. Este a Baja környéki bunyevácok és sokácok népművészete címmel kiállítás nyílik a bajai Türr István múzeum anyagából. Vajdasági magyar képzőművészet 1830–1930 között címmel a Kultúra Székházának első emeleti helyiségeiben kiállítás nyílik a múzeum szervezésében.”

Csupán emlékeztetőül: annak idején a november végi rendezvények szinte mindegyike a közelgő, november 29-ei (azaz a köztársaság napi) ünnepségek sorába illeszkedett, s e szabadkai rendezvény sem lehetett kivétel. Sőt. Ez a dátum az említett évben egybeesett az AVNOJ második ülése, tehát a jugoszláv államalapítás 30. évfordulójával, úgyhogy illet is ezt valamiképpen komolyan venni, tudatosítani, s igazodni is hozzá. Kalapis Zoltán napilapunk ünnepi hármaskörének vezércikkét is *For-dulópont* címmel indítja, azonnal párhuzamot vonva a jubileumi esemény, a JKSZ 21. ülése és az akkoriban megjelent, s mindenkire vonatkozó úgy-

nevezett titói pártlevél között. Hogy mennyire volt ez pártfeladat, avagy a későbbi rendkívüli odaadással értékes múltidéző könyveket, majd ezer életrajzot regisztráló akkori főszerkesztő túlbuzgósága, nem tudhatjuk, de itt a „nyilvánvaló párhuzamokról” beszélt, s az ünnepi szám tömve volt olyan írásokkal, hogy mit közöltek a külföldi lapok és rádióállomások az AVNOJ második üléséről. Továbbá lapunk hosszú interjút közölt Szabó Idával, akit ekkor választottak a Föderáció Tanácsának tagjává, s aki azt nyilatkozta, hogy „a pártlevél fordulópontra, és forradalmi változásokat hozott a párt életébe...”, de itt olvashattuk dr. Mészáros Sándornak *A nemzetiségek részvétele a népfelszabadító háborúban* című terjedelmes cikkét is, a sok hasonló jellegű írás mellett.

Joggal föltételezhetnénk, hogy napilapunk ebben az ünnepi számban legalább hírt közöl az előző napi délutáni szabadkai rendezvényekről, többek között a képtár megnyitójáról is, de semmi. Pedig barátunk, munkatársunk, festőnk, lapunk képzőművészeti kritikusa volt a kiállítás fő szónokája.

Hogy az eseményt mégse fedje a teljes homály, a *Magyar Szó* december elsejei számában megjelent egy rövid hírszerű tudósítás, miszerint: „Megünnepelték a Városi Múzeum 25. évfordulóját, amelyen az ünnepi tanácsülést Szekeres László, az intézet archeológusa nyitotta meg, majd Székely Tibor igazgató olvasott föl beszámolót, s végül Ács József ismert újvidéki festőművész megnyitotta a Vajdasági magyar képzőművészet 1830–1930 című kiállítást. A tárlathoz Duranci Béla fűzött tudományos ismertetőt a nagyszámú közönségnek.”

S hiába keresnénk a későbbi lapszámokban is bármit e kiállításról, megnyitójáról, visszhangjáról. Semmi, de semmi. Nyilván Ács József sem önszántából cikkezik a pártlevél szellemében a művelődés és a vállalatok kapcsolatairól, a vajdasági művésztelpek megalakulásának 20. évfordulója pedig hosszabb időre téma, hiszen ekkorra már működnek művésztelpek nemcsak Zentán, hanem Topolyán, Écskán, Kishegyesen (kerámiai), Rumán... S a lapunk számára „az iparművészet nemesítő szerepe” is fontosabb, mint a szabadkai állandónak elképzelt tárlat méltatása. De kezd beszédtema lenni „valamiféle szabadkai képtári ügy”, összefüggésben valami főbenjáró bűnnel, a nemzetieskedéssel, a nacionalizmussal.

Hogy miért fedte homály e kiállítás körüli dolgokat, arra ma már fény derülhet Bela Duranci *Önéletrajz Kondor Bélával – Naplójegyzetek 1962–2008* című kötetéből. Az 1974. január 9-ei bejegyzésében ez olvasható: „A Képzőművészeti Találkozó irodájában Sz. G. letaglózó hírral várt. A pártbizottságban voltak megbeszélések. Az a határozat született, hogy A. B. akadémiai festőnőt állandósítják a Képzőművészeti Találkozónál.

Elhangzott viszont valami más is, nevezetesen: »Duranci a továbbiakban nem dolgozhat egyedül!«. G.-t figyelmeztették, hogy alkalmatlan vagyok, ennél fogva bármin dolgozom, valamelyik megbízható felelős elvtárs éber tekintete kísér majd... Ez egyszerűen érthetetlen! Ennyi év után a munkám olyan ember véleményétől függ majd, akinek halvány gőze sincs a szakmáról, egy kommunista dönt a sorsom felől... Állítólag azzal gyanúsítanak, hogy nacionalista vagyok, még hozzá horvát nacionalista! És ezt honnan veszik? Hol a munkatársaim, kommunista barátaim véleménye? Mindenki hallgat. Miért? Egyre Kondor Béla jár az eszemben. Amikor megismerkedtünk, az ő Magyarországot a sztálini diktatúra szolgálatában álló kommunisták ellenőrzése alá rendelt tábornak neveztük. Az én Jugoszláviám pedig valamiféle tájékozási pontnak számított a szocialista társadalomban lehetséges szabadság kérdésében. Nálunk proklamációval szavatolták az alkotás szabadságát... Akkor ez most mit jelentsen?» (248).

Duranci volt Szabadkán az első diplomás művészettörténész. Lazar Trifunović tanítványaként 1963-ban diplomázott a Belgrádi Egyetemen *A román stílus a magyar építészetben és szobrászatban* című munkájával. Közben Dévics Imrével Szabadkán megalapították a Képzőművészeti Találkozó máig működő intézményét, a Városi Múzeum munkatársaként pedig már 64-ben megszervezte Kondor Béla (Pesten létrejött barátságuk révén) rézkarcainak kiállítását. 1966-ban megrendezte Nagy István (1873–1937) Vajdaságban fellelt képeinek, főleg pasztelljeinek kiállítását, s megírta a *Nagy István Jugoszláviában* című tanulmányát, három évvel később Pechán József- (1875–1922) emlékkiállítást szervezett, 1972-ben Gyelmis Lukács (1899–1979) kortárs festő kiállítását szervezte meg, s ugyanebben az évben megrendezte a Szabadka festészete (1945–1970) című kiállítást is. Közben kiállítási katalógust készített többeknek, Ács Józsefnek (1914–1990), B. Szabó Györgynek (1920–1963), Balázs G. Árpádnak (1887–1981), Stipan Kopilovićnak (1877–1924), feldolgozta Szabadka, Zombor és Nagybecskerek művészettörténetét. Rendszeresen publikált, többnyire szaklapokban, az újvidéki *Matica srpska* és a belgrádi *Nemzeti Múzeum évkönyvében*, de a zágrábi *Peristilben* és a budapesti *Művészet és Műemlékvédelem* című folyóiratokban is.

S ekkor érik be a gondolat, hogy megrendezze az említett mintegy száz évet átfogó, az itteni magyar művészek alkotásaiból létrehozandó, állandónak tervezett kiállítását. Azzal a nem titkolt szándékkal, hogy szintetizálja a Vajdaságban tevékenykedő „magyar” jelzővel illetett festők, szobrászok, grafikusok és építészek munkásságát, mintegy keresztmetszetet adva mindarról, amit addig fellelt. S itt e „magyar” megnevezést – mint a katalógusából is kiderül – eléggé, ma már úgy mondhatnánk, metafiziku-

san használja, hiszen azokat érti alatta, akik valamiképpen kapcsolatban álltak a München–Bécs–Pest–Nagybánya képzőművészetének szellemiségével, függetlenül attól, mennyire voltak „magyarok, németek, szerbek, horvátok, zsidók, románok, örmények, egyebek”.

Csak néhány név a már említetteken kívül, akikre ráirányította a szakma figyelmét: Jakobey Károly (1826–1891), Than Mór (1828–1899), Streitmann Antal (1850–1918), Eisenhut Ferenc (1857–1903), Juhász Árpád (1863–1914), Mesterházy Kálmán (1867–1898), Telcs Ede (1872–1948), Stipan (István) Kopilović (1877–1924), Oláh Sándor (1886–1966), Farkas Béla (1894–1941), Baranyi Károly (1894–1978)... Ezenfelül ő kezd elsőként foglalkozni a vajdasági építészeti szecesszió remekeivel, mint amilyenek a szabadkai városháza és a zsinagóga, a palicsi együttes, a zentai tűzoltószertár, az újvidéki ún. Vasember ház... S értekezik a Lechner Ödön tanítványaiként itt tevékenykedőkről, a zombori Pártos-Puncsmann Gyulától (1845–1916), az apatini születésű Raichle J. Ferencig (1869–?), a szabadkai Képzőművészeti Találkozó mai épülete, a gimnázium és a kaszinó (amelyben ma a Városi Könyvtár székel) tervezőjéről. Duranci kiállításának szakmai tanácsadója az ismert művészettörténész, dr. Solymár István, a budapesti Magyar Nemzeti Galéria igazgatója volt.

Valahogy mindez mintha egy kicsit sok lett volna az akkori szabadkai politikai vezetésnek, pontosabban túlméretezettnek tűnt az az 51 képzőművészeti név és a bemutatott 138 alkotás (itt egy apró filológiai pontosítást kell tennünk: Acsádi Ilona nem szerepelt ama bizonyos két művével a kiállításon, derül ki Duranci munkafüzetéből, mint ahogy ezen sem, így tehát akkor ötven alkotó 136 alkotással volt jelen), s ebben már-már a „nacionalizmus” jeleit vélték fölfedezni. De – mekkora paradoxon – nem magyar, hanem horvát nacionalizmussal vádolták Durancit, lévén bunyevác anya és horvát apa gyermeke.

Nos, mindez a múlté, de nem szabad szó nélkül hagyni, mert évekre pecsételte meg a jelentős tudással rendelkező, s minden bizonnyal sokáig egyetlen művészettörténészünk szakmai pályáját. Szerencsére nem örökre, mert a „szabadkai kéz” nem ért el Újvidékig, úgyhogy Duranci maradt a Forum Képzőművészeti Díj bírálóbizottságában, folyóiratunkban, a *Híd*-ban 1976-tól rendszeresen publikálhatott, ismét nyithatott meg kiállításokat... A Kondor-könyv egy 1975-ös naplóbejegyzésében Duranci ezt írja: „Az *Üzenetben* megjelent a *Nagy István Szabadkán* című írásom – Dinka Viktor álnév alatt! Allítólag Bela Duranci aláírással nem engedélyezték a közlését. Megkérdem tisztelettel, akad-e olvasó, aki ne tudná, ki ír Nagy Istvánról egy szabadkai folyóiratban? Hát igen, saját városomra nem terjed ki az újvidéki Forum köré csoportosuló magyar értelmiségiek oltalma.”

Ennyit röviden a nem éppen szerencsés múlttól. Viszont itt a „poraiból föltámadott” kiállítás, bővülve. A mai katalógus előszava szerint immár 111-re nőtt az alkotók és 396-ra a bemutatott alkotások száma! Hogy a szám impozáns, nem vitás, de az sem, hogy ezt a tárlatot (remélhetőleg immáron állandót) szakmailag valóban megalapozottan készítette a Ninkov K. Olga vezette csapat, Szűcs Györgynek, a budapesti Magyar Nemzeti Galéria szaktanácsadójának felügyeletével. Mert ezen az új helyszínen az egykorinál gazdagabb, biztos állíthatjuk, reprezentatív kiállítás született. Az impozáns mennyiségen túl a szakszerű elrendezés, a többször tematikus vagy szerzői blokkokba való sorolás a szembetűnő, s az, hogy a képek „megtisztítva”, restaurálva láthatók. Magyarán, a már-már oxidálódott komor színek most „élőbbek”, ami nyilván Korhecz Papp Zsuzsanna festő-restaurátor érdeme, a látványterv pedig Boros Viktóriát dicséri, aki vizuális megoldásainak köszönhetően ügyesen kiképzett „zsákutcákat” (is) formált egy-egy összefüggő blokk kiépítésének érdekében. Erre azért is szükség volt, mert néhány festőnk szinte kiállításnyi képpel szerepel.

Összehasonlítva a negyven évvel ezelőtti kiállítással, Pechán József az akkori kilenc helyett itt harminchárom festménnyel van jelen, Oláh Sándort (1886–1966) az egykor hét helyett most húsz festménye mutatja be, Juhász Árpádot (1863–1914) a három helyett most tizenhárom, Telcs Ede (1872–1948) az akkori kettő helyett itt tizenegy alkotással szerepel... Ezek persze számbeli mutatók, de mi az, ami minőségében is emeli e kiállítás színvonalát? Jakobey Károly (1825–1891) külai festőnek annak idején csak egy oltárképe volt a tárlaton, most viszont a hat kiállított alkotása között olyan monumentális festményei is láthatók, mint az egész alakos gróf Széchenyi István vagy Deák Ferenc (270×180 cm) 1862-ben festett képei. A zombori Juhász Árpád munkássága (aki Molonyai Dezső *A magyar nép művészete* című kötet illusztrációival szerzett hírnevet magának) is jobban áttekinthető az itt kiállított tucatnyi munkájával és játékfiguráival. Vonatkozhat e megállapítás Eisenhut Ferencre (1857–1903), a *Zentai csata* festőjének képeire (az arány nála 1:19) éppúgy, mint az édesanyját Szabadkán gyakran látogató (s végső soron Hangya Andrást is felfedező) Herman Lipótra, akinek most öt képét láthatjuk. De leginkább a szabadkai Balázs G. Árpádra (1887–1981), aki a maga harmincöt képével (köztük a *8 Adyvers illusztrációval*) a legteljesebben prezentált festőnk. S említhetnénk az itt tizenhárom képpel szereplő zombori Husvéth Lajost (1894–1956), aki állatfigurás festményeinek révén lett ismert. A kiállítást látva talán a Farkas Béla (1894–1941) tematikus pasztelljeiből összeállt blokkot kell kiemelni, ami egy kamarakiállítás anyagát is kitehethetné. Ugyancsak dicséretes, hogy több olyan ismert szerző képeit is megtekinthetjük, akiknek

a magyar festészetben nevük van, de csak úgy kötődnek szűkebb, vajdasági pátriánkhoz, hogy képeik valami módon ide kerültek, s beépültek a szabadkai múzeum gyűjteményébe. Így láthatunk egy-egy alkotást Csók Istvántól, Feszty Árpádtól, Iványi-Grünwaldtól, Szőnyi Istvántól, rajzokat Medgyessy Ferenctől, könyvtervet Sassy Attila-Aiglontól, s akkor még nem is említettük, hogy Csáth Géza-Brenner József (1887–1919) képzőművészként itt épült be az egyetemes képzőművészeti életbe is a maga majd egytucatnyi rajzával. Az egykori tárlathoz viszonyítva újdonság, hogy itt láthatjuk például Szirmai Antal (1860–1927) egész alakos Kossuth- és II. Rákóczi-képét, Mednyánszky László (1852–1919) *Tájképét* vagy Neográdi Antal (1861–1942) akvarelljeit.

Mint a fentiekből is kiderül, a látogatót nem hagyja közömbösen a képtár, éppen ezért észrevételek is megfogalmazódnak. E sorok írójában fölvetődött a kérdés, hogy ha a Duranci-féle 73-as kiállításon ott volt, akkor most miért hiányzik a szabadkai születésű Mesterházy Kálmán (1857–1898), aki – több forrásból is tudjuk – naturalista képeivel hívta föl magára a figyelmet, de ő volt az első, aki fontos szerepet játszott a vidék képzőművészeti életének megszervezésében. Sőt, egyes adatok szerint, 1881-ben Szabadkán ő szervezte meg az első képművészeti kiállítást, s ennek mintájára rendezi meg Uroš Predić egy évvel később Újvidéken, majd Streitmann Antal és Kézdi-Kovács László Nagybecskereken azt a kiállítást, amely tulajdonképpen megelőzte Hollósy Simon (a festészet müncheni tanára) tanítványainak 1896-ban megrendezett kiállítását.

A kihagyottak között van Novák Rezső (1883–1909) és az ifjabbik Pechán is, Béla (1906–1988), akinek a korai munkássága 1930 előtt bontakozott ki. A két müncheni Ažbe- és Hollósy Simon-tanítvány, a szabadkai Csóvits Ilona (Jelena) (1879–1951) és a már emlegetett bajmoki–topolyai Stipan (István) Kopilović sincs képviselve ezen a tárlaton. Miért? Nemzetiségi alapon többeket ki lehet zárni, vagy akár be is lehet venni egy válogatásba, de ennek semmi, de semmi értelme. Viszont mindketten beletartoztak abba a gazdag századfordulói, minden nagyképűség nélkül mondhatjuk, közép-európai szellemi életbe és képzőművészeti vonalba (és ide lehetne sorolni a Medgyessy-, Pankotai-, Izsók-tanítványt, Baranyi Markov Zlatát is), amelyet olyan jól prezentál e kiállítás. Mert, ha a nevekből indulnánk ki: Czigány Dezső is Wimmer, Aczél Henrik Austerlitz, László Fülöp Laub... Minderre a gazdagon illusztrált és az életrajzokban kellő alaposítással eligazító szövegek is figyelmeztetnek. Ami megint csak Ninkov K. Olga érdeme, mint ahogy az is, hogy az életrajzokat kiegészítő irodalomjegyzék mellett az elektronikus hozzáférhetőséget is föltünteti.

Egy könyvészeti észrevételünk is lenne: ha a kiállítás címe Vajdasági Magyar Képtár – így van feltüntetve a címnegyeden is –, akkor az említett katalógus fedőlapján miért a Galéria szerepel?

S végezetül: a tartalmas, kiegészített és gazdagabb kiállítás láttán az a kérdés is felvetődik, miért nem tolódott ki az időhatár az egykori száz évről most már, mondjuk, a százötven évre? Mert korszakhatárt immáron jelenthetne az 1980-as esztendő is. S abban az esetben figyelembe lehetne venni mindazt, amit az egykori kiállítás megálmodója, Bela Duranci útravalóul és útmutatóul kínált folyóiratunk, a *Híd* 1986. évfolyamának tanulmányorozatában, s amelynek címe ez volt: *Vajdaság képzőművészete*. Adalékok a XX. századi művelődéstörténeti kutatásokhoz I–XI.

